

Zelk Zoltán égboltja alatt

Zelk Zoltán az egyetlen a „nagy idők” tanúi és résztvevői közül, akihez személyes szálak is fűznek; vidámak, meghatóak és kínosak egyaránt. *Meszelt égbolt* című kötetét olvasva (mélto külsőben, a Szépirodalmi Kiadó gyönyörű Mikrokozmosz Füzetek sorozatában jelent meg) és róla írva, elő kell hozakodnom ezzel az életténnyel, mely az irodalmi tényektől elválaszthatatlan. S nyomban magyarázom is idézőjeletet: „nagy idők” — elsősorban nem a nagy költők, írók, művészek, József Attila, Vajda Lajos, Babits Mihály, Szabó Lőrinc társaságára, a kávéházi csoportokra, a régi szerkesztőségekre, a Nyugat vagy a Szép Szó fénykörére gondolok, hanem arra az *irodalomszemléletre*, amelynek képviselői a leírt, kinyomtatott szó szerepét a társadalom életében fontosnak, döntő jelentőségűnek hitték és hiszik. Arra az irodalmári magatartásra és közérzetre gondolok, mely a kétségek és csalódások ellenére máig megőrzött, stílusában is kifejezett valami alapvetően romantikus komolyságot és egyértelműséget, érzelmi elfogultságot a „nemes szakma”, az irodalom közösségformáló szerepe iránt. Az ember, az emberiség, a nemzet kínzó kételyeire felelő költő, a másokért egyedül küzdő egyéniség, a vérző zászlók alatt a mégis-morál szellemében kitartó, a történelmi szükségszerűséget pajzsként viselő harcos pózára, heroikus pozíciójára gondolok, akinek szeme előtt a fejlődés, a haladás szolgálatát meghatározó célként lebeg. További magyarázatként sietek hozzátenni, hogy ezzel a sztereotípiákra utaló vázlatos jellemzéssel nem értékelni, hanem elkülöníteni szeretnék, még ha tudom is, hogy a heroikus pesszimizmusok (optimizmusok), a mégis-morálok nagyon is tarka, sokszor egymásnak ellentmondó változatai kerülnek így össze.

Mentse az elnagyolt általánosítást, hogy Zelk Zoltánnál amúgy is másodlagos az ideologikus réteg, a *Meszelt égbolt* ars poeticaszerű bevezető-versében is inkább *csatlakozzik* valami meglevőhöz, amikor azt írja, hogy „... vagyunk néhányan vének, / és ifjak is hálisten, / akinek ujja mindig / zúgárján a tollnak.” Én azt gondolom, úgy érzem, hogy Zelk Zoltán eredeti költőisége inkább akkor mutatkozik meg a maga természetes formájában, téveszthetetlen nagyszerűségében, ha például „Chagallnál öregebb” nagyapjáról ír: „Nem csukták őt négy deszkába, / göngyölték szülőlevélbe, / eresztették lágy hínárba.” Máig fájjalom, hogy az 1964-ben *Zúzmarára a rózsafán* címmel megjelent válogatott verseiről írott „kritikámban” — képletesen szólva — ennek a szülőlevélbe göngyölt nagyapának a súlyát nem érzékeltem és értékeltem eléggé. Három év telt el akkor, míg összetalálkoztam Zelk Zoltánnal egy folyóirat szerkesztőségében, de magyaráznom sem kellett „ifjú” heveségemet és figyelmetlenségemmel párosuló érzéketlenségemet. Olyannyira nem, hogy nyomban panaszkodni kezdtem Zelknek, mire ő derűs nosztalgiával megjegyezte (utalva azért írásomra is), hogy olyan szerkesztők kellenének nekünk mint Babits, akinek ítéletétől rettegett akkoriban. Én, mivel éppen ítéletért érkeztem a szerkesztőségbe, bólogattam, aztán a következő percben — szinte illusztrációként — kínosan és botránnyosan elszenvedtem mindazt, amiről beszélgettünk. Zelk néma tanúja volt a szelíd érdeklődésem, majd ironikus megjegyzésemet követő drasztikus kidobatasomnak (azt szerettem volna megtudni, hogy miért nem közli a szerkesztő versemet), és én ettől kezdve úgy éreztem, hogy ez a kínos jelenet titokban összeköt vele, mintha őt is elküldték volna, mintha együtt kopogtatnánk Babits ajtaján. (Az elküldés — a közismert, anyával egybekötött formula szép, szívből jövő, megrendítően indulatos elkialtása — valójában persze dehogyan vonatkozott Zelkre, ellenkezőleg: a folyóirat

Zelk Zoltán 70 éves. Szeretettel köszöntjük, további alkotó munkájához jó egészséget kívánunk!

szívesen közölte, egyik vezető költőjének tekintette már akkor is, és ma is Zelk Zoltánt — de hát ettől még én azt képzelhettem, ami nekem tetszett, és ez az összetartozás még ilyen formában is, fontos volt nekem.) Ez lehetett az egyik oka, hogy amikor a gyerekek számára játékos költői versenyt szervezhettem Kormos István-nal, Zelk Zoltánhoz fordultam elsőként; így született a *Meszelt égbolt* kötet *Öt költő meg egy költő az hat költő* című verse.

Ezt a kitérőt pedig nemcsak azért tettem, mert nélküle aligha tudnék bármit is írni, hanem azért is, hogy vele Zelk Zoltán kedves játékoságát, érzelmes derűjét jellemezzem. Ez a kedves derű ugyanis nemcsak a személyiségből, a vonzón barázdált, „megmunkált” arcból sugárzik, hanem a verseknek is alapanyaga és formája; ez árad belőlük mint zamat és illat, s határozza meg légkörüket, táncos mozgásukat, egy szóval: életteliségüket. Igaz, hogy a derű mindig, még a legvidámabb pillanatokban is felhős, a *Meszelt égbolt*ban meg éppen a felhő van előtérben, rajta hatol át a ragyogás: sokszor tompán, fájdalmasan, s még sötéten is. Mert ezt az égboltot nem Rivels-féle bohócok meszelik hupikékre, nem Chaplin-féle bűvészek tartják botjuk hegyén, ami hozzá annyira illő lenne — ez a kórházi szoba mennyezete már évek óta. Igaz, Zelk teleírja a falakat verseivel, teleaggatja képeivel, s így égboltja alatt bolyongva egy színes, sokfelé terjeszkedő, teljes világot talál az ember. Az *ab-lak nyitva van* című szöveget olvasva, melyben végül egy nyolcvanhárom éves férfihez és egy kilenc-két éves asszonyhoz beszél („Persze halkán, csak hozzájuk, s magamhoz szólva, nehogy azt higgyék, afféle prédikátor vagyok”), egyre jobban elhalványodik a „toll závárdja”, a kötet emelkedő ívét jellegzetes szépségű vers zárja. És végül a mindnél erősebb-elragadóbb költemények, a zsolozsmás *Gyere gyere* és a dünnögős, „hahogásokkal” és „höhögésekkel” súlyos, mitikus vers: *A gyermekkor alagútjában*.

A gyermekkor alagútjában egyébként már első megjelenésekor, az Új Írásban olvasva is nagy hatással volt rám, el is kezdtem akkoriban írni Zelk Zoltánnak egy verses levelet, fölidézve közös élményeinket és egyik nyilatkozatát, melyben azt mondta, van egy különös, visszatérő álma arról, hogy a Nyugat nem szűnt meg: valahol, valahogyan tovább működik. A *Meszelt égbolt*ot olvasva újra eszembe jutott ez az álomfolyóirat és összevegyült más valóságos és képzelt folyóiratügyekkel. Előkerítettem a megkezdett levélféleséget, és most sikerült megírnom. Talán alkalmas ez az amúgy is szabálytalan írás, hogy keretébe helyezve elküldjem Zelk Zoltánnak, s talán tovább viszi a kötet verseinek égboltja alatt kezdett barangolásomat is. A három „szakasznyi” levélféleség címe ez lehetne: *A képzeletbeli folyóirat*.

„A képzeletbeli folyóiratot — azt hiszem — nem Babits szerkeszti, magától kerekedik; hozza a költők jobb verseit: sirályost, szöszmötölöst, alagutast és négykezet; tárlatokra látogat, ló- és hangversenyeket rendez mellékletein, bakugrásra jár, illeg-billeg, fazékba kukkant, dolgozik; az éjszaka bársonyára hímez sötét pöttyöket, motívumokat, kérdőjeleket, tücsköt-bogarat; saját levében fő a képzeletbeli folyóirat.

A képzeletbeli folyóiratot — ezt hallom — némelyek telefonkönyvből keresik, nyomozókkal; kezükben térkép, zsebükben pecsétetes ajánlólevél, de nincs ajtó sehol, orrot fújva hol bekopogni; se ház, hogy portájára, ÉRTE JÖN, letegyék; megíratlan kéziratokat pörget alvilági szél, az utcákon póklábak röpítenek foszlányhíreket, a szerkesztők enyves évkönyvben kutatnak; tegnap a borbélyszék, holnap a vakablak; a képzeletbeli folyóirat kiismerhetetlen.

A képzeletbeli folyóiratot — azt hiszem — nem fogja cím, se taxi nem éri el, csak súly; szava csönd és tény és jelen: fénylő bogok a ruhaszárító köteleken. Te a Nyugatra gondolsz, én egy kávéháza; összekerülünk a szöszmötölősben, alagutásban; rikkant az őszi erdő, felhőtlen ég dörög; galambcsontot szopogatnak az ördögök; sárgul sok arcél, lesz még a barátság divat; megszűnne, ha megjelenne a képzeletbeli folyóirat.”

Kell-e hozzátennem, hogy Zelk Zoltánnak ebben a képzeletbeli folyóiratban, az időtálló értékek rendjében biztos helye, új verseivel tovább növekedő tekintélye van?